

MIHA KOZOROG, TATIANA BAJUK SENČAR, KATALIN MUNDA HIRNÖK,
INGRID SLAVEC GRADIŠNIK: *Meje: Antropološki uvidi*.

Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2022, 244 str.

Leta 2022 je v zbirki Efka: dela etnologije, folkloristike in kulturne antropologije pri Založbi ZRC, ZRC SAZU izšla monografija *Meje. Antropološki uvidi*, ki je koncipirana kot uvod v antropološke in etnološke študije mej. V njej avtorji Miha Kozorog, Tatiana Bajuk Senčar, Katalin Munda Hirnök in Ingrid Slavec Gradišnik po izčrpnem pregledu teoretskih premislekov o meji prikažejo ustvarjanje meje ter delovanje širokega spektra človeških in nečloveških agentov na primeru slovensko-madžarske meje.

V začetnih, teoretskih poglavjih se Miha Kozorog in Tatiana Bajuk Senčar posvetita antropologiji mej kot poddisciplini širšega področja raziskav mej (angl. *border studies*), ki so ji dale zagon spremembe geopolitične ureditve v 90. letih 20. stoletja. Tatiana Bajuk Senčar najprej zariše lok obravnav mej v antropologiji in etnologiji: od klasič-

ne predpostavke Hastingsa Donnana in Dietra Hallerja o tem, da so meje neločljivo povezane s kulturo in da je zarisovanje mej univerzalen element človekovega dojemanja in s tem antropološka konstanta, do meja, ki zadevajo spreminjanje družbenih statusov, in t. i. mejnih oseb v tradicionalnih družbah. Pozornost posveti premiku s strogo definiranih ločnic med kulturami na prožnejše ločnice (angl. *boundaries*) in študijam Fredrika Bartha, ki je dokazoval pomen stikov med skupinami, mobilnosti in interakcij za ustvarjanje in ohranjanje etnične identitete. Družbene ločnice so tako postale podlaga za relacijsko razumevanje kulturne, etnične in drugih identitet.

Čeprav so dolgotrajne raziskave potekale ob mehiško-ameriški meji kot osrednjem poligonu razbiranja ključnih dejavnikov, ki vplivajo na meje, kot so npr. migracije, neenaki gospodarski sistemi v obmejnem območju, obmejne kulture in identitete ipd., pa je pomemben premik v sodobnih raziskavah mej nastal kot posledica evropskega integracijskega procesa po drugi svetovni vojni in geopolitičnih sprememb, ki so vplivale na meje od 80. let 20. stoletja. Kulturna razsežnost spreminjajočih se mej je postajala vse pomembnejša tema raziskovanja integracijskih in globalizacijskih procesov ter njihovega vpliva na evropske družbe in kulture (str. 30). Od 70. let 20. stoletja naprej narašča pomen vključevanja obmejnih skupnosti in območij v širše politike na nacionalni in transnacionalni ravni, obenem pa te vplivajo na vsakdanje življenje skupnosti na obmejnih območjih. Ob tem se izrisuje dvojnost meje: na eni strani kot materialne danosti in na drugi strani kot družbenega dejstva, ki strukturira vsakdanje življenje.

Miha Kozorog v poglavju *Ekologija meje* obravnava mejo v Prekmurju kot ekološko entiteto. Meja državne jurisdikcije namreč narekuje specifične v ravnanju, gibanju, pa tudi možnostih poseganja v prostor, zaradi česar mejno okolje pogosto postaja ekološko specifično (str. 40). Avtor zato mejo razbira kot dejavnik z ekološkimi učinki, tako stalnimi kot spremenljivimi in neposrednimi. Na ekologijo meje ne vplivajo le neposredni dejavniki, pač pa tudi akterji politične ekologije, ki z njo upravljajo od daleč. V sozvočju z raziskavami Roberta Minnichia na italijansko-avstrijsko-slovenski tromeji Kozorog ugotavlja, da skuša centralizirana država upravljati z obmejnimi okoljem, ki ga ne pozna dobro, zato v obmejnih krajih nastajajo konflikti in se krepi občutek marginalnosti pri ljudeh, ki se ne podrejajo državnim direktivam (str. 46). Ker lahko tudi neživim stvarjem pripišemo določeno zmožnost ustvarjanja okolja, je treba pri raziskovanju mej več pozornosti nameniti »entitetam, ki niso le predmet človeškega izdelovanja in upomenjanja, ampak jih lahko vidimo kot deloma od ljudi neodvisno delujoče in kot akterje, ki dejavno sooblikujejo človeški svet« (str. 71). Vendar pa Kozorog večkrat poudari, da je meja izključno človeški izum, ki ljudem na poseben način pomaga organizirati prostorske ureditve, zato se podrobneje posveti t. i. izdelovanju meje (angl. *border work*), ko »meja postane nekaj oprijemljivega (,realnost') v posameznikovem ali kolektivnem bivanju« (str. 48).

Katalin Munda Hirnök in Ingrid Slavec Gradišnik nas po podrobni seznanitvi s historiatom in konceptualnimi sidrišči mejnih študij prostorsko umestita znotraj obravnavanega terenskega območja. Iz njunega prispevka *Bio-*

* Marjeta Pisk, dr. interkulturnih študijev, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut; marjeta.pisk@zrc-sazu.si.

grafije slovensko-madžarske meje, pomenljivo podnaslovljenega *Od meje do meje*, kljub osredinjenosti na prostorski vidik močno odzvanjajo različno dolge časovne enote, ki označujejo posamezne mejne režime. Naslovi podpoglavij nakazujejo vedno bolj dinamične spremembe: od tisočletnega prostora, ki ni bil razmejen, do stoletja mej, povojne Evrope, Evrope brez mej in starenove meje v dvoletnem obdobju pandemije bolezni covid-19. Na primeru severnega Goričkega in Slovenskega Porabja, kjer so bili prebivalci najneposredneje soočeni z materialnostjo meje in njenimi učinki, prikazeta obmejno območje kot prizorišče medsebojnih stikov in vzajemnega prilagajanja tako na osebni kot na institucionalni ravni. Meja se namreč, ko je enkrat določena, spremeni v resničnost, ki jo ustvarjajo dnevne prakse ob njej in njej pripisani pomeni, v tej dinamiki pa jo ljudje sčasoma sprejmejo za svojo, kar ustvari obmejno prostorsko, identitetno in še katero samoumevnost (str. 74–75). V razpravi sledita premislekom ene vodilnih raziskovalk meja Sarah Green in razkrivata zapletenost relacij med mejo, percipirano kot črto, in življenjem v tridimenzionalnem prostoru, ki je hkrati fizični, zgodovinski, gospodarski, družbeni in simbolni prostor. Ta prostor je intenzivno družbeno, identitetno in simbolno omrežen tudi ali predvsem zaradi meje. V sklepu prispevka se reflektivno dotakneta tako lastnega raziskovanja kot naracij domačinov in opozorita na razloček v tematizaciji meje: na slovenski strani je meja tematizirana le ob posebnih priložnostih (stoletnici Trianonske pogodbe ipd.), medtem ko je v Slovenskem Porabju spomin na mejo sistematično negovan.

Tatiana Bajuk Senčar je v poglavju *Čezmejno sodelovanje in evropeizacija slovensko-madžarskega obmejnega območja* obravnavano obmejno območje umestila v širše evropske procese. V Evropski uniji obmejna območja predstavljajo približno 40 % ozemlja, zato so od nekdanja njena prioriteta. Evropske ustanove delujejo kot mo-

torji evropske integracije, ki jo razumemo kot skupek reteritorializacijskih procesov. Bajuk Senčar prikaže, da sta odmejevanje (angl. *debordering*), tj. odpiranje mej od zgoraj navzdol oziroma zmanjševanje njihove vloge v smislu pregrad (str. 132), in ponovno razmejevanje dve plati iste medalje. Tako kot razmejevalne prakse niso le stvar nacionalnih in nadnacionalnih politik, pač pa tudi lokalnih akterjev na obmejnem območju, tudi koncept odmejevanja ni vedno nevtralen, analitični koncept, temveč izraža normativno razumevanje čezmejnega sodelovanja kot samoumevnega procesa, ki izvira iz odprtih meja in vodi v vse večjo integracijo, ki je opredeljena vsaj z nevtralnega, če ne celo pozitivnega vidika (str. 133). V etnografiji slovensko-madžarskega čezmejnega projekta Green Exercise v okviru programa Interreg in njegove umeščenosti znotraj omrežij ugotavlja, da je država ena od primarnih koordinat, v skladu s katero sogovorniki formulirajo svoje izjave o evropskih čezmejnih projektih in partnerstvih (str. 142). Ljudje na obmejnem območju so pogosto prepričani, da so njim prilagojeni čezmejni programi zamišljeni kot izravnava za siceršnjo obrobnost in »pozabljenost« od nacionalnih centrov.

Občutenje perifernosti in marginaliziranosti med kmeti v Prekmurju se odraža tudi v poglavju *Izdelovanje meje z divjadjo*, ki ga je Miha Kozorog zasnoval na mikroekologiji meje. V njej opazuje gosto množico razmerij, ki se med ljudmi, drugimi živimi bitji in stvarmi spletajo okoli izbrane mejne lokacije, ter različna ravnanja in gibanja, ki jih meja spodbuja ali zavira. Pri tem se posveti premikom divjadi, predvsem jelenov, ki so najbolj prezentni v pripovedih domačinov. Čeprav pri živalih ne moremo govoriti o dejanjih, ki bi bila povezana z refleksijo o meji, pa se sprašuje, kako se meja kaže živalim in kako ljudem ter kako so oboji vpleteni v izdelovanje meje. Pripovedi Goričancev o premikih divjadi, ki izkorišča neenako krajino in išče zavetje na gozdnati madžarski strani mejne črte,

prehranjuje pa se na agrarno obdelani slovenski strani meje, kar je posledica dejstva, da je bila meja na madžarski strani precej bolj nedostopna, medtem ko so slovenski kmetje lahko kmetovali vse do meje, so pravzaprav pripovedi o državi (str. 158), ki zapostavlja kmetijstvo in kmeta postavlja v podrejen položaj. Pri analizi Kozorog uporabi Latourjevo teorijo akterja-mreže (angl. *actor-network theory*), po kateri ima divjad status »aktanta«, torej entite, ki jo nekaj spodbudi k delovanju, njeno delovanje pa sproži delovanje drugih entitet (str. 160). Ko ljudje niso več obdelovali svojih zemljišč, so svoj prostor tam našle divje živali, ki so se namnožile še posebej po umiku vojske letu 1989. Asimetrični odnos sosednjih držav do meje se kaže tudi v tem, da se Krajinski park Goričko posveča ohranjanju agrarne krajine, na drugi strani meje pa se Narodni park Örség ukvarja z gozdnim ekosistemom. Čeprav živali ne morejo izdelovati meje, pa lahko v to silijo ljudi. Kljub temu pa o meji lahko govorimo le pod pogojem, da govorimo tudi o njenem izdelovanju, kar pa je človeška praksa (str. 187).

V sklepnem poglavju Tatiana Bajuk Senčar in Miha Kozorog poudarita, da so meje in ločnice integralni del vsakdanjega življenja in načina, na katerega družbeni akterji doživljajo svet. Obenem pa raziskave meja in obmejnih območij služijo kot leča za izostri-tev pogledov na širše in tudi drugod prisotne dejavnike in procese.

Čeprav se primeri, obravnavani v monografiji, v pretežni meri nanašajo na raziskave projekta, osredinjenega na zavarovana območja ob današnji slovensko-madžarski meji, nudijo obsežna teoretska in metodološka izhodišča, uporabna tudi za raziskave drugih obmejnih prostorov. Poudarek na mejah kot konceptih, materialnih oblikah in procesih omogoča podrobnejšo analizo posameznih plasti in pomembnih – človeških in nečloveških – akterjev teh kompleksnih prostorov. Čeprav monografija, sestavljena iz teoretskega dela ter historične analize življenja in naracij ob spreminjajoči se meji,

etnografije institucionalne vpetosti posameznih lokalnih akterjev v nadnacionalne in čezmejne politike ter iz mikroekološke študije premikov divjadi, na prvi pogled deluje zelo hetero-

geno, pa jo pozornejše branje zaradi skupnih teoretskih konceptualizacij in poglobljene refleksije ter rabe antropoloških premislekov o meji kot o instrumentalizaciji različnih naravnih,

kulturnih in politično-ekonomskih silnic umešča med temeljna dela na področju antropoloških raziskav meja na Slovenskem.

MARTA KOŠUTA: *Po sledih kraške noše.*

Mladika Trst, Trst 2022, 128 str.

Leto 1968 je bilo rojstno leto Kraške ohceti, ki se je nato uveljavila kot najbolj množična folklorna in za prireditelje še bolj narodno obarvana prireditev Slovencev z obrobja Trsta s središčem dogajanja v Repnu. V naslednjih letih se je z vedno več svati in sodelavci z obeh strani meje bolj ali manj redno odvijala vsaki dve leti – vse do daljšega premora po letu 2013, ki ga je po različnih zadregah s pridobivanjem kandidatov za slavnostno poroko podaljšala še pandemija bolezni covid-19. Šele leto 2022 je med ljudi vrnilo toliko nekdanje spročenosti, da so dozoreli pogoji za nadaljevanje tradicije. Še več, po ugotovitvah organizatorjev – Zadruga Kras, občine Repentabor in krajevnih društev – se je število svatov in drugih udeležencev s prejšnjega rekorda okrog 900, kot jih je bilo 2013, povišalo na blizu 1.060!

Že ob prvih ohceti, se spominjajo nekateri udeleženci in opazovalci, pa je

bilo ob velikem navdušenju ob robu slišati tudi pomisleke, češ da ljudska šega iz druge polovice 19. stoletja, obujena po pripovednem izročilu, ni poznala tako razkošnih oblačil mladoporočencev in svatov s Krasu, kot so bila prikazana v slavnostnem sprevodu. Vendar so ob vsestranskem občudovanju slikovitosti obujene snovne in nesnovne dediščine, uokvirjene v štiridnevno prireditev, ki se je s premišljenim dramskim lokom zaporedja dogodkov od snubljenja ter fantovščine in dekliščine do poroke in veličastne povorke z volovsko vprego izpred ploščadi pred cerkvijo spustila v slavnostno okrašeni Repen, prihajale na dan tudi ugotovitve, ki niso potrjevale teh dvomov.

Marta Košuta, dolga leta učiteljica ročnih del v Trstu in okolici, ki je bila že od začetka ena od ključnih snovalk Kraške ohceti, zadolžena predvsem za rekonstrukcijo oblačil, v knjigi *Po sledih kraške noše* s številnimi pričevanji ter fotografijami in drugimi na novo odkritimi dokumenti potrjuje, da se v takratnih osnovnih ocenah in izpeljavah ni motila. S to novo, doslej najizčrpnjšo monografijo je le še potrdila, kar je ugotavljala že v prejšnjih delih o tržaški noši in njenih vezeninah ter o nošah v Križu in Škednju. Poleg tega je leta 2008 z etnologinjo Marijo Makarovič v knjigi *Ena duša in ena pamet* zbrala tudi bogato izročilo življenjskih pripovedi iz Škednja.

Marija Makarovič je zdaj že 82-letni avtorici stala ob strani tudi tokrat.

Uvrstila jo je med tehtne in prodorne raziskovalke oblačilne kulture kmečkega prebivalstva na Tržaškem in Tolminskem ter s pričujočo knjigo tudi na celotnem kraškem ozemlju. Njeno delo je ocenila kot prvo v samostojni knjigi predstavljeno strokovno obravnavo oblačilne kulture kmečkega prebivalstva na Krasu, »s posebnim ozirom na nedeljam in nekaterim svečanim priložnostim namenjeno *narodno nošo*«, v kateri je videla večplasten pojav ljudske kulture. Poleg tega je opozorila, da Marta Košuta v osrednjem poglavju o beli noši na Krasu in obnavljanju noš združuje tako bogato teoretično kot tudi »neizpodbitno veliko tehnično znanje, ki ga z njej danim pedagoškim erosom posreduje pevskim, folklornim in drugim skupinam«.

Monografija je, kot da bi bilo tako načrtovano, izšla ob kar najbolj pravem času – v letu, ko se je v vsem sijaju odigrala že sedemindvajseta Kraška ohcet in sta potrpežljiva, že prej izbrana ženin in nevesta naposled stopila pred oltar. Tako je bila srečna okoliščina, da je Marta Košuta svoja dolgoletna raziskovanja zaključila skoraj sočasno z naklonjenim medijskim poročanjem o po mnogih zapletih oživljeni ohceti. Pri tem velja poudariti, da z iskanjem drugih stičnih točk med obema dogodkoma ne kaže pretiravati. Avtorica si je namreč zastavila bolj daljnosežen načrt, kot bi bilo le potrjevanje pravilnosti odločitev izpred dobrih petdesetih let. V svoji knjigi

* Iztok Ilich, publicist, prevajalec in urednik; iztok.ilich47@gmail.com.